

आदिवासी समाजातील सामाजिक, शैक्षणिक व आरोग्य विषयक दृष्टिकोण

प्रा. प्रमोद चंद्रमान शेन्डे

समाजशास्त्र विभागप्रमुख

श्री संताजी कला व विज्ञान महाविद्यालय, पालांदूर (चौ.)

ता. लाखनी, जि. भंडारा

सारांश :

आदिवासींचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी देशपातळीवर प्रयत्न होत असून महाराष्ट्र राज्य यात प्रगतीपथावर आहे. महाराष्ट्र शासनामार्फत आदिवासी जमातीच्या विकासाठी विविध कल्याणकारी योजना राबविण्यात आल्या आहेत. त्यामुळेच महाराष्ट्रातील आदिवासी समाज आज प्रगतीपथावर आहे. यासर्व योजनांचे परिणाम म्हणजे आदिवासी युवक-युवती आज सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, राजकीय आणि प्रशासकीय क्षेत्रात प्रगतीपथावर आहे. केन्द्र शासन आणि राज्य शासनाच्या आदिवासी विकासाच्या ध्येयधोरणामुळे आदिवासी समाज विकासाची फळे चाखत आहे. आदिवासींच्या विकास कार्यासाठी किती पैसे खर्च झाले यावरून प्रगतीचा निष्कर्ष न काढता, त्यांच्या स्वभावगुण विषयाच्या विकासाच्या आधारे तो ठरवला गेला पाहिजे. या सुत्रानुसार आदिवासींच्या जीवनात जास्त हस्तक्षेप न करता त्यांनी चांगले जीवन जगण्यासाठी सामूहिक प्रयत्न झाले पाहिजेत. ही फक्त शासनाची जबाबदारी नसून सर्वांनी एकत्र येऊन त्यांच्या प्रगतीसाठी प्रयत्न केले पाहिजेत.

बिजशब्द:

आदिवासी, कुटूंबप्रथा, विवाह, अज्ञान, शिक्षण, सामाजिक, आरोग्य

प्रस्तावणा:-

सर्वसाधारणपणे जंगलात. दुर्गम दऱ्याखोऱ्यात व सुसंस्कृत समाजापासून तुटक असलेल्या प्रदेशात ते तुरळक वस्ती करून राहतात. नागर संस्कृतीचा त्याचप्रमाणे वर्ग श्रेणीबद्ध समाजाचा संपर्क न झालेल्या वैशिष्ट्यपूर्ण चालीरीती किंवा संस्कृती आदिवासीत आढळतात, अर्थात जगातील सर्व आदिवासी त्या त्या प्रदेशातील मूळ रहिवासी आहेतच असे ठामपणे म्हणता येत नाही. परंतु दुसऱ्या सर्वसामान्य संज्ञेच्या अभावी आदिम संस्कृतीची दर्शक अशी आदिवासी हीच संबा रूढ झाली आहे. अनेक नागर संस्कृतीचे उदयास्त झाले. परंतु त्यांच्याशी संपर्क न साधल्यामुळे किंवा आल्यामुळे आदिवासी जमाती जशाच्या तशाच राहिल्या. त्यांच्यात जारो वर्षे विशेष परिवर्तन झाले नाही आर्यांच्या आगमनापूर्वी भारत समूह करून अनेक टोळ्या वास्तव्य करत होत्या. तेच या देशाचे मूळचे रहिवासी, आर्यांनी भारतावर आक्रमण केल्यानंतर काही टोळ्या आर्यांना शरण गेल्या तर काही टोळ्या पराभूत झाल्यानंतर स्वतःचे अस्तित्व टिकविण्यासाठी डोंगरदऱ्यांचा आश्रय घेऊ लागल्या. या डोंगरदऱ्यांच्या व जंगलांच्या आश्रयाने राहून

जीवन जगणाऱ्या आदिवासींना गिरिजन असे संबोधण्यात आले

मानवी संस्कृतीपासून दूर व अलिप्त राहिलेले संबंधित प्रदेशातील मूळचे प्रदेशातील मूळचे रहिवासी म्हणजे आदिवासी. भारतासारख्या देशाच्या विकासाठी सर्व जमातींचा विकास होणे ही काळाची गरज आहे. देशातील मागासलेल्या जातींच्या प्रगतीसाठी अधिक प्रयत्न व्हावा अशी राष्ट्राची अपेक्षा आणि दृष्टी आहे. भारत देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यावरच खऱ्या अर्थाने आदिवासींच्या दुरवस्थेची जाणीव राज्यकर्त्यांना झाली आणि हळूहळू या आदिवासींच्या विकासाला चालना मिळाली.

भारतीय राज्यघटनेच्या कलम 342 (1) नुसार राष्ट्रपतींनी घोषित केलेल्या जमातींना अनुसूचित जमाती असे संबोधले जाते. यात सर्वसाधारणपणे एकाकी डोंगरावर व जंगलात राहणारे व ज्यांनी आधुनिक संस्कृती आणि जीवनपध्दतीचा जवळजवळ परिचय होऊ शकला नाही, अशांचा समावेश आहे. गिरिजन वा आदिवासी अशा नावानेही ते ओळखले जातात.

आदिवासींचे सामाजिक जीवन:

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर आदिवासी समाजात महत्वपूर्ण बदल झाले आहेत. प्रवाहाच्या विरुद्ध असणाऱ्या आदिवासींच्या सामाजिक जीवनात मोठे परिवर्तन झाले आहेत. भारत सरकारने आणि महाराष्ट्र शासनाने विविध योजनांच्या माध्यमातून आदिवासी लोकांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणला आहे. आज आदिवासी जमातीच्या सामाजिक जीवनाबद्दल बरीच माहिती उपलब्ध होत आहे. आदिवासी जमातीचे राहणीमान आणि जीवनपध्दती इतरापेक्षा काही बाबतीत वेगळी आहे. त्यांचे रितीरिवाज, दैवत, सण, उत्सव, विधी, सामाजिक नीतिनियम ह्यात इतर समाजापेक्षा भिन्नता आढळते, विशेष म्हणजे महाराष्ट्रातील आदिवासी आज इतर प्रांतातील आदिवासीपेक्षा बराच सुसंस्कृत वाटतो.

भारतातील आदिवासींच्या जमातीत कुटूंब हाच प्राथमिक गट आहे. पितृसत्ताक कुटूंबपध्दती अधिक जमातीत आढळते. आसाममधील खासी, गारो इत्यादी जमातीमधील मातृसत्ताक कुटूंबपध्दती प्रसिद्ध आहे. काही पितृवंशीय जमातीत मातृनिवास अपवाद म्हणून आढळतो. डेहराडून मध्ये खस जमातीत बहूपत्नीत्व आढळते. सर्व भाऊ आपल्या एक किंवा अनेक बायकांसह एकाच कुटूंबात राहतात. पहिले मूल मोठ्या भावाचे मानले जाते व नंतरची मूले क्रमशः इतर भावाची मानली जातात. ओरिसातील खाडियात एकविवाही पितृसत्ताक कुटूंब असते. शेतीकामात स्त्रियांना मज्जाव असतो व धर्मसमारंभात

भाग घेण्यास त्यांस मनाई असते. एकंदरीत आदीवासी जमातीत कुटूंबाचा एकच एक विशिष्ट प्रकार आढळत नाही. नागा जमाती एक विवाह अथवा बहुपत्नीविवाही असतात. परंतु पितृसत्ताक असतात. त्यांच्या शेजारीच मातृसत्ताक कुटूंब असलेल्या खासी जमातीचे वास्वव्य आहे. तोडा, खासी व कादर या जमाती मातृपितृसत्ताक आहेत. आदिवासी समाज बराचसा स्वयंकेद्रित आहे. त्यांचे आर्थिक, सामाजिक व धार्मिक जीवन बाह्य संपर्कापासून शतकानुशतके अलिप्त राहिल्याने स्वयंकेद्रितता येणे स्वाभाविक आहे. जगातील सर्व समाज पुर्वी आदिवासी अवस्थेत होते. पुढे ते ग्रामीण समाज झाले, नंतर राज्यसंस्था आल्यानंतर राजधान्या व व्यापारी पेठा झाल्या व त्यामुळे नागरीकरण्यास प्रारंभ झाला. आज नागरीकरणाच्या दिशेने मानवी समाज वाटचाल करू लागले आहेत. आधुनिक काळात त्यामुळेच निर्जमातीकरणाची प्रक्रिया सुरू होऊन आदिवासी समाजांचे ग्रामीण समाजव्यवस्थेत रूपांतर होऊ लागले आहे. आदिवासी समाजात परस्पर सहाकार्याची भावना पूर्वीपासून आहे. तो त्यांच्या समाजव्यवस्थेचा सर्वात मोठा कणा आहे.

विवाह पध्दती :

जीवनचक्रातील जन्म, विवाह व मृत्यू या तीन महत्वाच्या अवस्थांशी आदिवासीचे रीतरिवाज निगडीत झालेले आहेत. याशिवाय नामकरण, दीक्षाविधी, रजोदर्शनविधी इत्यादी संस्कार महत्त्वपूर्ण असतात. पुर्वज आत्म्यास त्यांचे कुटूंबात पुनर्जन्म घेण्याची इच्छा असल्यास व देवाने तसा आदेश दिल्यास गर्भधान होते. असा कमार जमातीत समज आहे. बोडो जमातीत मुलगा झाल्यास पतिपत्नीला दोन महिने व मुलगी झाल्यास तीन महिने एकमेकांपासून वेगळे करण्यात येते.

भारतातील आदिवासी समाजात वैवाहिक जोडीदार मिळवण्याचे बरेच प्रकार आहेत. कुळी जमातीत मुलगा मुलीकडे जाऊन राहतो. त्यांचे एकमेकांशी पटल्यास विवाह केला जातो. विवाह न झाल्यास मुलगा मुलीच्या पित्यास भरपाई देतो व वधुमुल्य देता न आल्यास मुलगा मुलीकडे जाऊन शेतीवर काम करतो व त्याच्या मजूरीच्या रूपाने वधुमुल्य दिले जाते. गोंड, बिन्हारे व बैगा जमातीत अशा प्रकारचे सेवा विवाह आढळतात. तसेच दोन कुटूंबांनी आपल्या मुलीची परस्परात अदलाबदल केल्यास वधुमुल्याचे प्र न उध्दवत नाहीत. भिल्ल जमातीत होळीच्या अथवा दिवाळीच्या प्रसंगी गर्दीचा फायदा घेऊन असे पलायाचे प्रकार घडतात. हो व बन्होर जातीमधील मुलगी ज्या मुलाशी लग्न करावयाचे असते, त्यांची समंती नसतानाही त्याच्या घरात घुसते. मारहाण केली किंवा मानहानी केली, तरी ती जात नाही तिच्याशी विवाह केल्याशिवाय गत्यंतर राहत नाही. या पैठू विवाह किंवा अनादर विवाह म्हणतात. भारतातील काही आदिवासी जमाती पुरुष आपल्या मोठ्या भावजयींशी व मेहुणीशी परिहार्यसंबंध पाळतात. एकमेकांशी बोलणे, स्पर्ष करणे व एकांतात बसणे निशिध्द समजले जाते. याउलट पुरुष भावजयींशी वा धाकट्या मेहुणी ती

सलगी संबंध ठेवू शकतो. बहुतेक सर्व जमातीत विवाहपुरव लैंगिक संबंधाकडे दुर्लक्ष केले जाते. गर्भाधान झाल्यास संबंधित व्यक्तीनां विवाह करावा लागतो. वधुमुल्य देण्यात येत नाही किंवा अल्पसे देण्यात येते. गोंड जमातीत अविवाहित मुले व मुली एकाच युवागृहात झोपतात. विवाहबाह्य संबंधातून खुनाचे प्रकार उध्दवतात. मांडीया व भिल्ल जमातीत व्यभिचारामुळे खून होतात. आदिवासी जमातीत मृत्यू हा जीवनाचा शेवट मानत नाहीत. मृत्यू हा एक अपघात असतो. देवाचा कोप, मृतात्मे जीवनात्मे व भूतात्म्यांचा राष, चेटूक इत्यादीमुळे मृत्यू येतो. अशी आदिवासीची समजूत आहे.

आदिवासीचे धार्मिक जीवन :

धर्माच्या प्रभावाने मानव सतत आपल्या भोवतालच्या परिस्थितीवर नियंत्रण ठेवण्याचा प्रयत्न करीत आला आहे. मानवी व्यवहारात लक्ष घालून हस्तक्षेप करणारे देव, दानव, भूतात्मे, मृतात्मे व आत्मे इत्यादी जग असते, असा सर्व आदिवासींचा समज आहे. त्या जगाशी संबंध ठेवणारे विशिष्ट अधिकारी असतात. त्यास पुरोहित, जादूगर, मांत्रिक, चेटकीण, देवऋषी इत्यादी नावे आहेत. आदिवासींत इतरही काही धर्मविषयक समज दिसून येतात. प्रत्येक जीवनात आत्मा असतो व तो शरीराचा नाश झाल्यानंतरही अस्तित्वात राहतो. साहजिक अशा प्रेतात्म्याबद्दल आदिवासींना भीतीयुक्त आदर असतो. त्यामुळे पूजादी मार्गांनी आदिवासी त्याची कृपादृष्टी संपादन करण्याचा प्रयत्न करतात. प्रेतात्मे व तत्सम शक्ती मंगल, अमंगल वा तटस्थ असू भाकतात. प्रत्येक प्रौढ स्त्री-पुरुषाचा एक आवडता आत्मा असतो व संकटकाळी त्यालाच आवाहन केले जाते. आदिवासी समाजात घूबड, सर्प व अस्वल या तीन प्राण्यांच्या आत्म्यांच्या शक्तीबद्दल आदरयुक्त भीती असते. आत्म्यापासून त्यांना शक्ती प्राप्त होते. या शक्तीमुळे त्यांना आजारतून बरे होण्यास किंवा इतर संकटापासून बाहेर पडण्यास मदत होते. त्याकरिता बरेच धार्मिक विधी केले जातात. आदिवासींच्या धर्मकल्पनांवर हिंदू धर्माचा प्रभाव आहे. त्यांच्या स्थानिक देवांशिवाय हिंदूंचे राम, कृष्ण, गणपती व महादेव हे देव त्यांनी स्वीकारले आहे. कमार जमातीत महादेव हा सर्वात प्रमुख देव आहे. आकाश आणि पृथ्वी मानवी व्यवहारात हस्तक्षेप करत नसल्यामुळे त्यांची विशेष पूजा अर्चा करण्यात येत नाही.

आदिवासी समाजातील स्त्रियांचे स्थान:

आदिवासी जमाती अप्रगत व साध्या असल्या तरी त्या जमातीत स्त्रियांना पुरुषांच्या समान वागणूक दिली जाते हे अंदाजानातील आदिवासी, सिलोनमधील वेद, केरळमधील कादर व आंध्रमधील चेंचू जमातीवरून दिसून येते. कित्येक जमातीतील आदिवासी स्त्रिया दिसायला लहानखुन्या असल्यातरी त्यांची ताकद विलक्षण असते. त्या काही ठिकाणी जमातीच्या संरक्षणांची कामे करतात. स्त्रियांची प्रेमाने व जिह्वाळ्याने काळजी घेतली जाते. विशेषतः पहिलटकरणीच्या बाबतीत तिचे डोहाळे पुरविण्यापासून

प्रसूतीपर्यंत तिला जपतात. प्रसूतीच्या वेळी देखील तिच्या वेदना कमी व्हाव्यात म्हणून हर तऱ्हेने उपाय योजण्यात येतात. आदिवासी समाजात बालकाचा जन्म हा जणू उत्सवच असतो तो नाचगण्यांनी साजरा होतो. स्त्रियांकरिता असलेले बाल संगोपनाचे व संवर्धनाचे कार्य मोलाचे मानले जाते व माता म्हणून स्त्रिया आदर राखला जातो. आदिवासी समाजात स्त्रियांना मानाचे व आदराचे स्थान प्राप्त झाले आहे.

आदिवासी समाजातील मातृसत्ताक कुटूंबात स्त्रीचा दर्जा उच्च असणे स्वाभाविकच आहे पशुपालन करण्या 87 टक्के जमातील व शेती व्यवसाय करण्याच्या 73 टक्के जमातीत स्त्रीचा दर्जा निकृष्ट असतो. एकंदर आदिवासी समाजात स्त्रियांना मानाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. आदिवासी स्त्री आज पुरुषसमान अधिकारांचा उपभोग घेत आहे. खडतर जीवन आजही संपलेले नाही ही सत्यता आपण नाकारू शकत नाही. परंतु आदिवासी स्त्री पुरुषसमान अधिकारांचा उपभोग घेत आहे. ही अभिमानास्पद बाब आहे.

आदिवासींचा शैक्षणिक विकास :

आदिवासी समाजात निरक्षतेचे प्रमाण जास्त आहे. हा समाज अंधश्रद्धा, अज्ञान आणि दारिद्र्याने ग्रासलेला आहे. शैक्षणिक व सामाजिकदृष्ट्या अतिशय दुर्बल स्वरूपाचा असून विकासाच्या प्रवाहापासून दूर आहे. अज्ञान व गरिबीमुळे शिक्षणापासून वंचित राहिलेल्या आदिवासींच्या सर्वांगीण विकासाचा शिक्षण हाच जालीम उपाय आहे. शिक्षण हे उद्दिष्ट डोळ्यासमोर ठेवून आदिवासी सेवा समिती, सर्वोदय मंडळ, भिल्ल सेवा मंडळ आदि संस्थांनी व के. पूज्य टक्करबाप्पा, श्री आचार्य भिसे, श्री. बाळासाहेब खेर, श्रीमती अनुताई वाघ, अॅड. जयवंतराव नटावदकर, श्री. जनार्दन महाराज या सारख्या कर्तबगार मान्यवरांनी आदिवासींच्या शिक्षणावर भर दिला आणि शासनाला चांगले सहकार्य केले. ही फार अभिमानास्पद बाब आहे. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर आदिवासी समाजाच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी शासनाने भरपूर प्रयत्न केले. 1974 नंतर शासनाने आदिवासी समाजासाठी सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण सुरु करण्याचे ठरविले. परंतु आदिवासींकडून शिक्षणासाठी योग्य तो प्रतिसाद मिळाला नाही. एकूणच त्यांच्या गरिबीमुळे ते शिक्षण घेऊ शकत नाही आणि शिक्षण नसल्यामुळे त्यांचा सर्वांगीण विकास होत नाही. म्हणूनच शासनातर्फे त्यांच्या अडचणी लक्षात घेवून वसतिगृहे काढण्यात आली, ज्यातून त्यांची मुले शिक्षण घेऊ लागली. आदिवासी मुलांना शाळेविषयी आकर्षण नसते, यांचे कारण बाल्यावस्थेत त्यांच्यावर शिक्षणाचे संस्कार झालेले नसतात. या सर्व अडचणीवर मात करत आदिवासी मुले शिक्षण घेत आहेत आणि जीवनात यशस्वी होत आहेत.

शिक्षणाशिवाय प्रगती नाही. त्यामुळे आदिवासींच्या शिक्षणावर महाराष्ट्र शासनाने जास्तीत भर दिला आहे. 2006-2007 या वर्षासाठी 68 कोटी रुपयांचा निधी उपलब्ध केला. जो 2004-05 मध्ये 12 कोटी होता. ही बाब उल्लेखनीय स्वरूपाची आहे. आदिवासी समाजातील मुलांना राज्यातील मान्यवर इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांमध्ये

शिक्षण घेता यावे, यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. इंग्रजी माध्यमांच्या शाळा आणि आश्रम शाळा यांच्यात आमूलाग्र बदल करून सर्व शैक्षणिक सुविधा निर्माण करण्यात आल्या आहेत. विभागाच्या 550 आश्रम शाळांपैकी 25 टक्के आश्रम शाळेत इंग्रजी माध्यमांची सोय करण्यासाठी प्रयत्न केला जात आहे. प्राथमिक शिक्षण आणि उच्च शिक्षण या सर्वच विभागात आदिवासी विद्यार्थ्यांना शासनमान्य कोर्ससाठी संपूर्ण संधी उपलब्ध करून देण्याचे विभागाचे ठरविले असून, सैनिकी शाळांना जोडून आदिवासी मुलामुलींसाठी प्रत्येकी एक तुकडी सुरु करण्याबाबतह कार्यवाही प्रस्तावित आहे. याखेरीज आश्रम शाळांची दुरुस्ती आणि आश्रम शाळांची नाविन्यपूर्ण उभारणी यावर देखील भासन भर देत आहे. शासनमार्फत शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती देऊन 5 लाख 14 हजार आदिवासी विद्यार्थ्यांना मदत देण्यात आली आहे.

भारतीय राज्यघटनेतील मार्गदर्शनपर तत्वानुसार कलम 46 मध्ये अनुसूचित जमातींच्या शिक्षणाची व आर्थिक विकासाची तसेच सामाजिक अन्याय व अन्य प्रकारच्या पिढवणुकीपासून त्यांचे संरक्षण करण्याची जबाबदारी शासनाच्या शिरावर आहे. या मार्गदर्शक तत्वांच्या पूर्तीसाठी घटनेच्या पाचव्या व सहाव्या परिशिष्टामध्ये वि 1द तरतूदी केल्या आहेत. त्याच प्रमाणे घटनेच्या 164, 275, 330, 332, 335 व 339 या कलमाद्वारे तरतूदी केल्या आहेत. घटनेच्या पाचव्या परिशिष्टातील तरतूदीनुसार ज्या अप्रगत प्रदेशात बरीच वस्ती अनुसूचित जमातींची आहे असा प्रदेश अनुसूचित प्रदेश म्हणून जाहीर करण्याचा राष्ट्रपतिंना अधिकार आहे.

आदिवासी समाजातील स्त्रियांची शैक्षणिक प्रगती ही सुध्दा महत्वाची बाब आहे. आदिवासी मुलींना शाळेत शिकायला पाठविले ही सुध्दा जिकरीची बाब आहे. कारण अजही आदिवासींच्या कौटुंबिक समस्या संपल्या नाहीत. परंतु आज शासनमार्फत चालविल्या जाणाऱ्या आश्रम शाळा आणि वसतिगृहातून मुली शिक्षण घेत आहेत. आदिवासी स्त्री साक्षर होत आहे ही अभिमानास्पद बाब आहे. शैक्षणिक उपक्रमाबरोबरच उच्च दर्जाच्या सेवेसाठी प्रशिक्षण योजना आहे. मुलामुलीसाठी पोलीस भरतीपूर्व प्रशिक्षण योजना, स्पर्धा परिक्षा मार्गदर्शन वर्ग, आदिवासी विद्यार्थ्यांसाठी टंकलेखन शिक्षण, औद्योगिक प्रशिक्षण यासारख्या शिक्षणोत्तर उपक्रमांमधून त्यांचे भवितव्य अधिक उज्वल करण्याचा शासन दरबारी प्रयत्न होत आहे, ही महाराष्ट्र शासनाची सुध्दा महत्वाची कामगिरी मानावी लागेल. विकासाचा मार्ग सुकर करण्यासाठी देशपातळीवर विचार केल्यास असे दिसून येते की महाराष्ट्र राज्य प्रगतीपथावर आहे.

वेगवेगळ्या योजनांच्या माध्यमातून आदिवासींचा सर्वांगीण विकास घडवून आणण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने जिकरीचे प्रयत्न केले आहेत, आदिवासी समाजातील मुली आज हवाई सुंदरी होण्याचे प्रशिक्षण पुर्ण करित असून त्यासाठी विभागाने प्रत्येकी 1 लाख प्रमाणे 1 कोटी रुपये शुल्क भरले आहे. याबरोबरच काही पायलट प्रशिक्षणासाठी पाठविली असून त्यांना जवळपास 50 लाख रुपयांची मदत

करण्यात आली आहे. त्यातील दोन मुलांना एअर इंडियात संधी मिळाली आहे, तर एकाचे ट्रेनींग सुरू आहे. या सर्व योजनांच्या माध्यमातून आदिवासी मुले व मुली विकासांच्या प्रवाहात येत आहेत. आदिवासींच्या शैक्षणिक प्रगतीसाठी महाराष्ट्र शासनाने अनेक उपाय योजिले आहेत त्यामुळे आदिवासी लोकांची शैक्षणिक प्रगती होत आहे.

आदिवासींचे आरोग्य :

आरोग्यासाठी आदिवासी जमातीत देवदेवतांपुढे प्राण्यांचे बळी देण्यात येतात. रोग झाला म्हणजे आत्म्याचा शरीरांशी असलेला समतोल पुन्हा प्रस्थापित करण्याचे कार्य मंत्रिकांचे वा देवऋषींचे असते. दुसऱ्यांचे चेटूक केल्यामुळे, नियमांचे उल्लंघन केल्यामुळे, भूतात्म्याने किंवा प्रेतात्म्याने झपाटल्यामुळे किंवा आत्मा ढळल्यामुळे रोग होतो, असा आदिवासी लोकांचा समज असतो. रोग बरा करण्यासाठी मांत्रिकांची मदत घेतली जाते. रोगावरील उपचारत औषधाचा वाटा कमी असून मांत्रिकांचा वाटा मोठा आहे. त्यामुळे आदिवासींचे आरोग्य ही एक मोठी समस्या आहे. असमतोल आहाराच्या अभावातून निर्माण होणाऱ्या अनेक व्याधीचा प्रादुर्भाव ह्या जमातीत लहानांपासून मोठयापर्यंत आढळून येतो. आदिवासींत सकस आहाराचा अभाव, अज्ञान व अंधश्रद्धा यामुळे कुपोषण, साथीचे रोग, क्षय, पोटाचे विकास, रक्तातील पेशींचे आजार यासारख्या विविध रोगांचे ते बळी ठरतात. साथीच्या रोगांचे प्रमाण इतरांच्या मानाने त्यांच्यात अधिक आढळते. आदिवासींचे आरोग्य सुधारण्यासाठी शासन कटिबद्ध आहे, परंतु आदिवासींचे हवे तसे सहकार्य मिळत नाही. त्यामुळे आदिवासींची आरोग्याची समस्या आटोक्यात येण्यास वेळ लागत आहे.

निष्कर्ष :

आदिवासींचे आरोग्य सुधारण्यासाठी महाराष्ट्र भासनाने वेगवेगळे उपाय आखले आहे. गावाच्या विकासाठी ठक्कर बाप्पा विस्तारीत योजना अमलात आणली असून यात गावातील रस्ते, गटारे, पिण्याचा हौद, जनावरांच्या पाणी पिण्यासाठी हौद, शौचालये, नदीचा घाट, समाज मंदिरे, मंगल कार्यालये, वाचनालय, ग्रामपंचायत कार्यालय आदी कामे केली जात आहेत, परंपरागत राहणीमान, निकृष्ट पोषण यामुळे आदिवासी समाजात रोगराईचे अधिष्ठान कायम असते. या सर्व बाबींचे निराकरण करून त्यांच्या आरोग्यात सुधारणा करण्यासाठी भासन प्रयत्नशील आहे. आदिवासी भागात कुपोषणाचे प्रमाण मोठे आहे. गेल्या तीन वर्षात विभागाने आरोग्यासाठी भरीव तरतूद केली आहे. 2004-05 मध्ये 42 कोटी रूपयांची तरतूद करून 2006-07 मध्ये 99 कोटी रूपयांची तरतूद झाली आहे. त्यामुळे आदिवासींच्या आरोग्यविषयक समस्या महाराष्ट्र शासनामार्फत मार्गी लावण्यात आल्या आहेत.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

1. कुलकर्णी सौनक.: 'महाराष्ट्रतील आदिवासी' डायमंड पब्लिकेशन, पुणे, प्रथम आवृत्ती 2009
2. गारे गोविंद : 'आदिवासी विकास योजना' प्रकाशन आदिवासी विकास प्रतिष्ठान. पुणे 1999
3. देवगावंकर एस.जी. : 'आदिवासी विकास प्रकाशन' श्री. साईनाथ प्रकाशन, नागपूर प्रथम आवृत्ती 2011
4. पाटील. व्ही.बी. : 'मानवी हक्क' के. सागर प्रकाशन
5. स्पर्धा परिक्षा डिसें. 2013
6. योजना ऑगस्ट 2008 आणि फेब्रु. 2014
7. लोकराज्य ऑगस्ट 2013